

УДК 821.111(73)-31.09"19":[159.923.2:94(=1:73=013)

КОНЦЕПТ ТІЛА В РОМАНІ ТОНІ МОРРИСОН “УЛЮБЛЕНА”

Наталія Коминська

*Львівський національний університет імені Івана Франка
(вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів)*

Досліджено проблему реконструкції ідентичності через тілесні трансформації. На прикладі роману Тоні Моррісон “Улюблена” розглянуто вплив тілесних змін на сутність людини та її психіку. Через маніпулювання тілами рабів простежено вплив влади американців на ідентичність, свідомість та зовнішність афроамериканців.

Ключові слова: тіло, влада, ідентичність, інший, постмодернізм.

Упродовж останніх десятиліть з'явилася велика кількість наукових праць, присвячених висвітленню різноманітних аспектів творчості видатної афро-американської письменниці Тоні Моррісон. У західному та українському літературознавстві представлено багато статей, есе та монографій, в яких аналізуються її твори. Деякі науковці досліджують романи з феміністичного погляду, деякі зосереджують свою увагу на проблемі “іншого”, розглядаючи твори в контексті афро-американської літератури та літератури доби постмодернізму. Одними з найкращих досліджень вважаються роботи П. Бйорка, Ф. Пейджа, Т. Гарріса, Р. Девіда, Ю. Стулова, С. Пухнатої, Т. Денисової.

Провідними темами у творчості Тоні Моррісон виступають проблеми расової нерівності та пошук афроамериканцями своєї ідентичності. Як говорила сама письменниця в одному зі своїх інтерв'ю: “Мої книги засвідчують і розповідають про тих, хто був вигнанцем, хто вижив у тих обставинах і чому” (тут і далі переклад автора. – Н. К.) [5, с. 43]. У романі “Улюблена” постає галерея образів, які розкриваються через призму стосунків білошкірих та темношкірих американців. Авторка прагне зруйнувати стереотипи, які роками нав'язували людям, що афроамериканці, апріорі, другосортні. Вона зображає міжрасові протиріччя, наслідки “постколоніальної травми”, спроби придушення національної свідомості афроамериканців, акцентує свою увагу на долі усього темношкірого населення Америки, яке намагається розібратися з хаосом життя. Тоні Моррісон виводить чорношкіру рабіню Сет на перший план своєї розповіді, зображаючи її матір'ю, яка, не маючи ані матеріальної, ані моральної підтримки чоловіка, вимушена опікуватися дітьми самотужки. Прагнучи звільнитися від рабської долі та спробувати жити по-новому Сет наважується на зміни. Вона втікає з дітьми з Милого Дому до своєї свекрухи в Цинцинатті, а її чоловік, не витримавши морального потрясіння, зникає назавжди.

На прикладі героїв роману письменниця показує, як афроамериканці стають постійними жертвами насильства, а їхнє тіло перетворюється на “вмістилище для втілення

політичних ідеологій” [1, с. 321]. А, як сказав французький філософ М. Фуко, “через тілесні практики пояснюється механізм влади” [6]. І тому завданням нашої статті є спроба дослідити вплив влади білошкірих американців на ідентичність, свідомість та тіло афроамериканців.

У романі “Улюблена” Тоні Моррісон зображає мертві тіла – спалені, розстріляні, повішені. Тіло одного з рабів Милого Дому Сиксо палало на вогні лінчування за те, що він наважився втекти від жорстокого господаря. Але його непоборний дух співав і сміявся, що ще більше злостило білих катів. Вогонь ніяк не хотів сильно розгоратися, тому “вони застрелили Сиксо, щоб примусити його замовкнути” [4, с. 267]. А тіло матері Сет гойдалося на гіллі, незрозуміло за яку провину, так довго, що вже й розпізнати його було важко.

Письменниця привертає увагу читачів до межових виявів тіла: болю, ран, тортур, тому зображає живі, але понівечені тіла рабів, вкриті рубцями. Рубці на тілі афроамериканців служать нагадуванням про гніт рабства, а також виступають символами стійкості та перемоги. Лише за випаленим хрестиком на ребрах під грудьми Сет впізнавала свою матір і навіть не здогадувалася, що колись на її тілі з’явиться щось схоже. Проте, на відміну від матері, Сет не могла побачити свої рубці сама, для цього вона шукала когось, хто зміг би описати їх для неї. Таким чином, рубець на спині Сет тягнеться до інших людей, які читають її тіло, наче текст, і уявляють та проживають ще раз її історію. Після погляду на спину Сет людей охоплює жах, проте вони намагаються опанувати себе. Емі, білошкіра дівчинка, яка допомагала Сет прийти до тям після втечі, першою побачила наслідки цього жорстокого покарання. Вона була співчутливою дитиною, тому не змогла сказати Сет про жахливі рубці, а натомість запропонувала свою інтерпретацію, уявивши, що бачить на спині вишневе дерево. Бебі Сагз, свекруха Сет, побачивши “кров’яні троянди” на спині невістки, прикрила рот рукою, щоб не закричати. А через вісімнадцять років, коли рубці побачив її коханець Поль Ді, шкіра на спині Сет омертвіла настільки, що та навіть не відчувала, як губи Поля Ді торкалися кожного листочка дерева. А він, онімівши від жаху, зміг тільки подумати про це все, але не промовив жодного слова. Кожен, хто дивився на спину Сет, реагував по-своєму, але ніхто не залишався байдужим.

Привид доньки Сет також має рубець на підборідді і саме тоді, коли Сет його помічає, вона вирішує відгородитися від навколишнього світу і залишитися тільки з донькою. Улюблена, побачивши рубець матері, хоче і собі такий, Сет в дитинстві просила матір про таке ж тавро, як і в неї. Їхні бажання відчуті певну спорідненість, відновити материнську близькість пояснюється потребою особи до пізнання власної ідентичності, яка передається через зв’язок матері й дитини шляхом пізнання материнського досвіду, страждань, пошуку свободи.

Проте насолодитися материнством рабінням не дозволялося і дітей від них одразу ж забирали, щоб вони не відчували жодного зв’язку один з одним. У Бебі Сагз забрали всіх її дітей, окрім Халле, хоча і він потім зник, не переживши страшною події – згвалтування трьома білими наглядачами його коханої дружини Сет. Страх розлуки з дитиною живе у кожному материнському серці, саме тому Сет втратила розум, побачивши, що шкільний учитель знайшов їх. Як зазначає Т. Кузьмич у своєму дослідженні, “через вбивство Сет своєї дочки розкривається накопичена роками злість афро-американських

жінок, котрі не могли контролювати життя своїх дітей. І хоча цей гнів не висловлювався словами, він проявився у вчинку Сет” [2, с. 10].

За часів рабовласництва жіноче тіло було об’єктом для збагачення білого господаря. Адже, приводячи на світ “щенят”, як висловлювався учитель, афро-американські жінки давали своєму господареві “подарунок” у вигляді безкоштовного раба, чим примножували його статки. Заради цього вони примушували рабів до близькості один із одним або просто самі гвалтували чорношкірих жінок. Прикладом такого поводження є Бебі Сагз, яка мала вісім дітей від шести чоловіків та дружина Штампа, яку син господаря забрав у сексуальне рабство. Коли матір Сет пливла на кораблі, усі матроси гвалтували її, тому всіх своїх дітей вона позбувалася, і тільки Сет вона залишила живою, бо та народилася від темношкірого чоловіка, якого вона обіймала, інших вона не обіймала ніколи.

Та не лише жіноче тіло ставало об’єктом для наживи, чоловіче експлуатувалося не менше. Раби були власністю білого господаря, тому їх можна було обміняти або продати. Саме так вирішив зробити шкільний учитель – продати Поля Ді за дев’ятсот доларів і купити двох молодих хлопців дванадцяти-п’ятнадцяти років. За його підрахунками, тільки тоді Милій Дім зміг би окупити себе.

Головні герої роману живуть у світі, в якому господарі катують неслухняні та негідкорені тіла у найжахливіший спосіб. Жорстоке покарання чекає на кожного раба за будь-яку провину та прогріх, а кожен об’єкт стає предметом для тортур. На Поля Ді одягнули залізний нашійник зі шипами, запхали залізо в рот, а ноги скували кайданами. Сет побили мало не до смерті батогом із волової шкіри, а чорношкірих дівчат підпалили в школі. Усі вищенаведені приклади доводять, що темношкірі живуть з постійним відчуттям страху, в атмосфері щоденного залякування і постійного побоювання. І, як висловлювалася Сет, “будь-який білий може забрати тебе всього, за будь-що, якщо йому це спаде на думку” [4, с. 295].

Тоні Моррісон показує, як нелюдське ставлення до рабів впливає на їхню психіку, як герої роману намагаються побороти в собі психологічні наслідки рабства і продовжують жити зі скаліченими тілом та душею. Найвищою формою тортур для раба є пам’ять, з якої неможливо стерти нелюдське поводження з ними. Коли на Поля Ді налізули спогади, він вирішив залишити все при собі “в тій бляшанці від тютюну в його грудях, де колись було його червоне серце” [4, с. 86] і не тривожити пам’ять Сет жахливими подробицями їхнього минулого життя. Адже забути все – це найпростіший спосіб просто продовжувати жити далі, бо так треба. Іноді сам організм відмовляється сприймати інформацію, до якої є неготовий. Так сталося у випадку з Денвер: коли вона задала мамі запитання про в’язницю, то відповіді не змогла почути. В абсолютній тиші вона провела два роки, а після наступного стресу слух повернувся до неї. Це свідчить про те, що інколи розуміння ситуації є настільки небажаним, що люди просто не можуть її осягнути.

Реакцією на тортури є біль, який є вродженою особливістю будь-якої живої істоти і який супроводжує героїв упродовж усього роману. Він буває тілесним або моральним, проте будь-який біль змінює людську сутність. І коли Сет довідалася, що шкільний учитель записує з одного боку її людські якості, а з іншого – тваринні, вона одразу ж відчула страшний біль “наче хтось встромляв тонкі голки у мій череп” [4, с. 228]. Вона

навіть уявити собі не могла, що їх просто досліджують, наче прагнуть знайти якусь відмінність від тіла білошкірої людини і прирівняти до тварин. Хоча, можливо, і поставити їх нижче за тварин у еволюційному ланцюжку, бо до півня Містера у Милому Домі ставилися з більшою повагою, ніж до рабів. Як зазначає Т. Гарріс, “півень мав більше свободи та контролю над своїм існуванням” [3, с. 153–154]. Поль Ді пригадує: “Містеру було дозволено бути і залишатися тим, ким він є. А мені цього дозволено не було <...> Цей вчитель все в мені переломав. І я став чимось іншим і це інше було менше за курча <...>” [4, с. 86].

Проте Тоні Моррісон прагне наголосити на тому, що зло перебуває не в окремій людині, а сягає своїм корінням історії расизму та дискримінації афроамериканців з боку домінуючого населення. Бебі Сагз завжди наголошувала на тому, що білі люди – це найбільше нещастя у світі, що вони не люблять вільних афроамериканців. І тому раби завжди були під наглядом господаря або його помічників, адже перебування під пильним поглядом іншого робило рабів безвольними та слухняними, оскільки вже сам цей нагляд був наділений потужною владою.

Таким чином, усі герої роману мають незадовільні стосунки зі собою та іншими і тому вони звертаються до тіл інших, щоб віднайти свою цілісність. Адже процес формування ідентичності спричиняє повернення до тіла у всіх його значеннях: місця народження, об’єкта утиску, об’єкта бажання. Як показують історичні реалії, там, де зневажається тіло, зневажається особа, оскільки воно є її безпосереднім “тут-буттям”. У цьому творі тіло репрезентується через страждання та біль, яких завдають героям роману білошкірі американці, утверджуючи свою владу над ними через тортури: моральні та фізичні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Гомілко О. Є.* Феномен тілесності : дис. ... д-ра філос. наук : 09.00.05 / Гомілко Ольга Євгенівна. – К., 2006. – 420 с.
2. *Кузьмич Т. В.* Творчество Тони Моррисон в контексте литературы США второй половины XX века : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.01.03 “Литература народов стран зарубежья (американская)” / Т. В. Кузьмич. – Минск, 2010. – 24 с.
3. *Harris Trudier.* “Beloved: Woman, Thy Name Is Demon”. *Toni Morrison’s Beloved*. Eds. Andrews and McKay. p. 127–157.
4. *Morrison Toni.* *Beloved*. – New York : Vintage, 2004. – 322 p.
5. *T. LeClair.* *The Language Must Not Sweat : A Conversation with Toni Morrison* / T. LeClair // *Conversations with Toni Morrison*. – Jackson : Univ. of Mississippi Press, 1994. – 121 p.
6. *Фуко М.* Надзирать и наказывать / Мишель Фуко. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Fuko_Turm

Стаття надійшла до редколегії

01.12.2015 р.

Статтю прийнято до друку

20.01.2016 р.

THE CONCEPT OF BODY IN THE NOVEL “BELOVED” BY TONI MORRISON

Nataliia Komynska

*Ivan Franko National University of Lviv
(1, Universytetska st., Lviv, 79000)*

The article deals with the problem of identity reconstruction through the bodily transformations. The influence of bodily changes on the human nature and psyche is examined on the basis of the novel “Beloved” by Toni Morrison. The impact of American domination on African Americans’ identity, conscience and appearance by the manipulation of slaves’ bodies is observed.

Toni Morrison shows how inhuman attitude towards slaves influences their psyche as the characters in the book are trying to overcome psychological consequences of slavery and continue to live with crippled body and soul. The highest form of torture for the slave is memory, which can not be erased by inhuman treatment.

However, Toni Morrison seeks to emphasize that evil is not in the individual and is rooted in the history of racism and discrimination by the dominant African-American population. Baby Sahz always stressed the fact that white people is the greatest misfortune in the world, they do not like free African Americans. And that is why slaves were always under the supervision of the owner or his assistants, as being under the gaze of the other made helpless slaves obedient, because the very surveillance was powerful enough.

All characters in the book have poor relationships among themselves, and so they turn to other bodies to find their integrity. Because the formation of identity entails the return to the body in all its senses: place of birth, an object of trouble, object of desire. As the historical realities reveal, where the body is trampled, a person is trampled too, because it is its immediate “here-being”.

Keywords: body, domination, identity, the Other, postmodernism.